

JEZIK SIGNALIZMA

1.

O signalizmu je ispisana obimna literatura, kako od naših, tako i od stranih književnika i teoretičara. Prema Signalističkom dokumentacionom centru do sada je prikupljeno preko 1860 bibliografskih jedinaca, to su kritike, istraživanja, teorijske i estetičke studije. Među njima ima i više obimnih studija i monografija na stranim jezicima. Od njih bih izdvojio monografiju poljskog estetičara Julijana Kornhauzera, **Sygnalism – propozycja serbskiej poezji eksperymentalnej**, Krakonj, 1981. godine (prevod na srpski: Kornhauzer Julijan, **Signalizam – srpska neoavangarda**, Gradina, Niš, 1998. godine). Od naših pisaca izdvojio bih Živana Živkovića i njegovu knjigu **Signalizam** (izd. Vuk Karaxić, Paraćin, 1994 god) i knjigu Milivoja Pavlovića **Avangarda, neoavangarda i signalizam** (Prosveta, Beograd, 2002. god). Takođe, Miroljub Todorović objavio je **Poetiku signalizma** (Prosveta, Beograd, 2002. godine), to je prošireno izdanje njegove ranije knjige **Signalizam, odlomci iz pesničkih dnevnika, traktati, manifesti, vizuelni eseji, rasprave** (izd. Gradina, Niš, 1979. godine). U novom izdanju nalazi se i **Tekstum**, deo teksta iz njegove knjige istovetnog naslova, koja je izašla u Dečijim novinama 1981. godine, u Gornjem Milanovcu. **Tekstum** koji je objavljen u **Poetici signalizma** je jedna neobična i snažna poema o jeziku.

Međutim, pored ovih knjiga o signalizmu, izdvojio bih i knjige o jeziku, koje su se u skorije vreme pojavile kod nas, to je **Proširena verzija (Ogledi i zapisi)** Nenada Dakovića, (izdanje Kov, Vršac, 1999.god) i neki njegovi eseji koje je objavljivao u časopisu Književnost (4,5,6 2003. godine). Zatim knjiga Miše Kulića **Jezik prije jezika, ontologija, teologija, antropologija i gramatičko kao teogramatičko iskustvo bivstvovanja** (treće izdanje **Kalekom**, Beograd, 2003. godine), i jedan obiman esej Milana Đorđevića pod nazivom **Teogramatički inte/gral/ jezika** koji je obavio časopis Književnost (broj 7,8,9, 2003. god) Istina, N. Daković, M. Kulić i M. Đorđević ne pišu o signalizmu. Ali, njihovo sagledavanje jezika u filozofskom aspektu ima isti poetski intenzitet kao i kod pesnika signalista koji "signal" doživljavaju kao "jezik" sve-mira, koji ga zamenjuje: "Signal je glasnik svemira – šifra sveta, pobednik haosa, tame, smrti, on izlazi iz uskovitlanog mnoštva, iz omamljujuće lavine apejrona." (M. Todorović, **Poetika signalizma**, str, 149) Po mom sudu, knjige koje su pisane o signalizmu i knjige i tekstovi Nenada Dakovića, Miše Kulića i Milana Đorđevića međusobno su srodne, i po usmerenju prema jeziku, ali i po tome što na nov način promišljaju i doživljavaju "jezika". U tom smislu one i čine jedan "krug", pa ma koliko bile međusobno različite. O nekima od ovih pisaca ranije sam pisao. Sada ću u najsazetijem obliku izneti neka svoja zapažanja o knjizi Milivoja Pavlovića **Avangarda, neoavangarda i signalizam**, o eseju

2.

Knjiga Milivoja Pavlovića ***Avangarda, neoavangarda i signalizam*** (Prosveta, Beograd, 2002. god) ima oko 400 strana, ona je najpotpunija studija o signalizmu, ona pruža vrlo iscrpne informacije o signalizmu, bez obzira kako se interpretiraju i tumače, i prava je enciklopedija za ovaj pesnički i kulturni pokret, čiji je osnivač Miroljub Todorović. Međutim, M. Pavlović uspostavlja i jednu "dekonstrukciju" signalizma. Ako se ima u vidu obimna signalistička literatura i, posebno, selektivna bibliografija o avangardi i signalizmu, koju je priredio ovaj autor, i obiman indeks autora u ovoj knjizi, koji naznačuje duhovnu "sredinu" u kojoj se pisac ove knjige kreće, to već samo po sebi govori o tome da signalizam i ideja signalizma, ako bi se tako moglo reći, ima svoj "podzemni" tok i "kontekst", koji se, naravno, može istraživati. A to čini M. Pavlović u ovoj knjizi. Signalizam pripada i istoriji i u određenoj meri je završen, kao i drugi istorijski oblici, i to je njegova istorijska dimenzija, koja izlazi iz njegove suštine ili ideje, ali, naravno, ne napušta je. U tom smislu su moguće njegove relacije i korespondencije sa drugim, vrlo različitim istorijskim fenomenima i idejama, to je uspostavljanje ideje signalizma u istorijskoj dimenziji, i to takvo njegovo izgrađivanje, i to imamo kod M. Pavlovića, neku vrstu signalističke dekonstrukcije. I, istina, ovaj autor istražuje signalizam u okviru širih poduhvata u umetnosti i u umetničkoj avangardi, i u književnosti, i u jednom širem smislu ima u vidu kulturološko i naučno područje u kome sagledava signalizam. Ali, kad se radi o naukama, on ovaj fenomen dovodi u neku vrstu paralele i s drastičnim saznanjima u prirodnim naukama, u biologiji, hemiji, fizici i astronomiji. Ta saznanja su zaprepašćujuća. Ta saznanja stoje kao tamni oblaci nad nama i nismo više sigurni šta da uradimo s tim, to je, kako bi se reklo, neki suvišak saznanja, koji opterećuje. Ali, pre, postoje opasna i pogubna saznanja. Ali, s tim smo i u graničnim pitanjima o kojima ne možemo ovde raspravljati. Ali je ta evidencija o tome da nauke oblikuju praktično područje života, na njima se zasnivaju tehničko-tehnološki pronalasci, na primer, sredstva informisanja i komunikacije i masovni mediji, i jedna virtuelna realnost, itd. Ali došlo je do promena i u oblasti saobraćaja, koji nije samo saobraćaj u ranijem smislu, već je to i prikupljanje i čuvanje podataka i informacija, koje utiču na način života. Ali to nosi sobom i strah od katastrofičnih poremećaja i rušenja celih sistema, na primer, ono što ja osećam da se može desiti mom kompjuteru, to isto se može desiti jednoj instituciji ili države, i sl. U biologiji i medicini vrše se priprema za pojavu besmrtnih, nasuprot smrtnim. I, kakve će strahotne tenzije izazivati te razlike, i mogućnost da se kupi besmrtnost? Tada i smrt postaje još strašnija. Ali, i druge "stvari" se menjaju.

U takvim preokretima i revolucijama nastao je signalizam /ideja signalizma pala je na um pesniku Miroljubu Todoroviću 1959, a kao organizivan pesnički pokret počeo je 1969. godine/. U najopštijem smislu signalizam je veliki pronalazak modernog vremena, kao i drugi pronalasci, – i nosi jedan intenzitet koji se neprekidno obnavlja, a koji potiče iz jezičke

zagonetke i "jezika", koji je stavljen u središte tog pokreta /signal, znak, simbol, šifra, reč, jezik/ i koji se, naravno, istražuje i u lingvističkom smislu, ali i u jednom najširem meta-fizičkom smislu. Istina, u knjizi Milivoja Pavlovića izostao je ovaj aspekt signalizma koji on sigurno ima. A koji bi se se mogao dovesti u vezi i sa postmodernom.

3.

Milan Đorđević u jednom obimnom eseju, pod nazivom *Teogramatički inte/gral/ jezika*, koji je objavljen u časopisu *Književnost* broj 7,8,9 za 2003. godinu, promišlja o rečima i o jeziku na način koji kao da napušta jednu uobičajenu lingvističku opciju jezika. I, to je odmah uočljivo. M. Đorđević ima duboku fascinaciju tim zaista neobičnim, a tako običnim tvorevinama, tim velikim područjem reči i govora, i samim božanskim govorom našim. A s tim je i uverenje da se u govoru otkrivamo, da se i božansko u govoru otkrilo, - da je naš smisao u tome otkrivanju, i to čuvamo i razgledamo, itd. A to je veliki posao, to otkrivanje i razglednje i čuvanje. A velika je i govorna "staza" iza nas. I to se čuva u govornoj i pisanoj formi, to što je izgovoreno i napisano. Mi smo čuvari.

Milan Đorđević ima u vidu da je "jezik" jedna od modernih i postmodernih "tema", i njegova su nastojanja u tom smislu, da u ovom svom eseju sačini i iznese jedan uvid i u prethodna razmišljanja o jeziku, ali da ostane i u svom vidokrugu i pitanju o jeziku. Pri tome on ima u vidu jedan veliki krug pisaca, filozofa, lingvista i njihovih saznanja i učenja o jeziku, i taj krug je zaista veliki, počev od Heraklita, Platona, Aristo-tela, pa do Dekarta, Huserla, Hajdegera, Deride i drugih savremenih filozofa, a od naših on izdvaja Mišu Kulića i njegovu knjigu *Jezik prije jezika*, i Nenada Dakovića i neke njegove eseje, posebno esej *Šta je iza reči?* M. Đorđević ponegde samo nagoveštava, a ponegde i iscrpno inter-pretira vrlo različite teorije o jeziku /ovde ću spomenuti Hubolta, Luisa Hjelmsleva, N. Čomskog, Luriju, Benxamina Li Vorfa, Sopira, Leneberga, Pijažea i dr.. Ali, brojni su, naravno, i oni koje ovde ne spominjem/.

Međutim, M. Đorđević u svom izlaganju kao da ima u vidu pouku jednog filozofa, da nas u našem mišljenju vodi "težina" i to osećanje težine toga o čemu mislimo i pritisak te težine je znak da si na dobrom putu u razmišljanju. Za čitaoca to bi značilo da filozofija nije za to da olakšava stvari, već da ih "čini" težim i najtežim i u tom smislu ona je samo to iskušavanje našeg mišljenja da se sazna i razume i samo to što je najteže i što izmiče razumevanju. S tim je, naravno, i Hegelovo uverenje u moć našeg uma. Ali i sve to drugo što je s tim!

A koliko je M. Đorđević "vezan" za pitanje jezika /pri tome mu esejistička forma najviše odgovara/, možda to najbolje potvrđuju Helderlinovi stihovi koji su uzeti kao moto ovom tekstu:

"Ko je ono najdublje mislio,
voli ono najživlje."

4.

Već je spomenut *Tekstum* koji je objavljen u *Poetici signalizma*. Taj tekst ima formu pesme, i ima 12 podnaslova, oni su počeci toga teksta. Evo tih podnaslova, i treba ih pažljivo oslušnuti: TEKST UPIJA JEZIK, ZATEGNUTA REČ, MAGIČNOST PISANJA, DRUGAČIJA UPOTREBA JEZIKA, ZRAČENJE I NESTAJANJE, TRAGOVI RAZLIKE, POMAKNUTE GRANICE ZBILJE, PREĐA DELA, ELEMENTI DISANJA, RASUTI GOVOR, NESVODLJIVOST IZ/GOVORENOG, ZNAK JE TEK PRIČIN. Zbog čitaoca navešću jedan deo iz ovog teksta, neka to bude poslednji deo:

ZNAK JE PRIČIN

Znak je tek pričin
možda udaljen od konkretnosti pisanja
ali osvedočeno oruđe
u sažimanju slike sveta

temeljna sigurnost lingvističkih obrazaca
međutim
ne dopunjava mapu beskonačnog
svodi je na određenu prostornost
i po/trošljivost tekućih jezika

Ovaj tekst izmiče uobičajenim analizama. Ali on ima jednu privlačnost, i ima snagu da u nama povodom sebe proizvodi jedan poetski govor. Mi smo stavljeni u poziciju da smo na samoj granici njegovoj, i da nam izmiče, ali ne želimo da ga napustimo. Mi smo na toj granici između sebe i teksta, i on nam se samo delimično otkriva i sporo, i odgurkuje nas prema nama i tera nas da ga domišljamo. I pored toga što smo okrenuti tekstumu, mi smo okrenuti i sebi i stičemo tu muku sa sobom i u tim smo svojim osećanjima i pitanjima. To je nešto naše, što je povodom, i što je otvoreno u sebi povodom toga što je u sebi zatvoreno i što nikad nećemo moći "otvoriti", ali ni napustiti. Ali, to je jedno iskustvo koje i nije neobično, već se stiče odmah, i to je jedno veliko iskustvo, i razaznavanje stvari i sveta koji nas i zadivljuje, ali i izmiče našem poimanju, i onda se zadovoljavamo samo tim delimičnim saznanjem i iskustvom, i ostajemo u toj začaranosti, i u tom osećanju o nepoznatom, koje nas i privlači. U tom smislu sam i primio ovaj tekst Miroljuba Todorovića, koji je povod mom velikom pitanju o meni samom.

5.

Pisanje je stari "posao", moglo bi se to reći, ali je govor još stariji. A svrha im je da nas otkriju i sačuvaju, i to je jedno staro uverenje. Ali, bez obzira kako je, mi istrajavamo do kraja, s tim govorenjem i pisanjem, to je jedna "dosetka" naša, to pisanje i govor, koji nas čuvaju i nadilaze, i možda

je to najbolje objašnjenje za njih, kad nemamo boljeg. Ali, pre pisanja i govora je reč, ako se prati jedan unutrašnji redosled, prvo su reči, "na početku beše reč", da bi je sam Bog izgovorio i otkrio nam se, sam Bog je stvorio reč, i zaista je to čudesna tvorevina. Ali sa rečima smo i "mi", ili nešto od nas, ili naša "umnost" koja ih upotrebljava, i koja ih dočekuje, čuje i čuva. A kad se već spominje čuvanje, mora se imati na umu, da je reč zaista "čvrsta" i ona kao da se ne menja, i pored toga što se menja, reč je otporna na promene, ali se može menjati i može nestajati, ona je iz jedne beskonačne glasovne mogućnosti i, naravno, to govori i o samoj umnosti, da izgradi čvrste reči, o njenoj potrebi za tim najčvršćim, a to nas i probuđuje i drži budnim, da se to sačuva, da se ne rasprši i ne izgubi i, kao da se i hrvemo sa sobom i u toj smo budnosti, da to sačuvamo, sačuvamo reči, da se otkrijemo i pokažemo, i da se pri tome sačuvamo i pri tome to se čini pomoću reči i tako što čuvamo reči. A reči su zaista veliki čuvari, one i svet čuvaju, i "svet" se preselio u reči, ili su one umesto sveta, i one su zaista jedno veliko čuvanje, i mi ih čuvamo, i s njima je jedno veliko iskustvo.

A "mi" sami, ako se imaju u vidu sam govor i reči? Mi ne postojimo bez reči, i samo smo s njima, kao što ni "gledanja" nema bez "sveta", a ni sluha bez glasa, koji se sluša. A reči su nam najbliže, mi smo njihovi nosioci, a i naša unutrašnjost i naša dispozicija je vezana za reči i s njima je, i u toj stalnoj probuđenosti, to što ih dočekuje i izdvaja i razume.

Jezik, pored svoje pozitivnopostojeće strane, kojom se bave vrlo različite lingvističke nauke, ima i drugu svoju "stranu", koja je uvek s tom pozitivnom, ali koju lingvističke nauke izbegavaju da i nagoveste, a ta njegova druga strana je jedna postavljenost njegova, koja je središnja, i jezik se može sagledati i u tom smislu, i same reči, kao to što nam je najbliže, i što je najbliže našoj unutrašnjosti, i što čini samu našu unutrašnjost koje, naravno, i nema bez reči i toga što se oseća kao reč. Ili je ona sama dispozicija jezika i reči, i mogućnost govora. Naj-jednostavnija "šema", u kojoj bi se ogledala bliskost jezika i unutrašnjosti, i u kojoj bi se jezik pokazao kao odlučujući i za razumevanje same misterije našeg bića i našeg postojanja, ta najjednostavnija šema bi se, kad se radi i o nama i o jeziku, svela na odnos "duha" i "tela", gde bi sama "reč" bila to što je telesno, a sam "duh" to što smo "mi" sami. I pri tome, kad se telesnost svede na tu takvu čulnost, na reč, i to dolazeće i prolazeće i ostajuće, i kad se mi sami pojavimo bez iskustva, ili udaljeni od svakog drugog iskustva, i kad se svedemo na to primajuće reči i na to čekanje reči, koje nam pristižu u susret, i koje dočekujemo i razaznajemo, kad se, dakle, svedemo na to što bi se moglo odrediti kao sama "tankost" i čistota i nedotaknutost, tada se možda neposrednije uočava ta odlučujuća postavljenost jezika i, pre svega, same reči, za nas i za to što je duhovna strana, i za samo to najviše, koje je uvek i pre reči, ali toga i nema bez reči, nema najvišeg, i te tankosti, i nas samih, kao duha. To je, dakle, to dvojstvo, "reč" i "duh", i srodnost je velika i bliskost među njima, ali je i bezmerna razlika među njima. Ali su zajedno, i zar bi se to moglo odvajati? Sa rečima je duh i mi sami i ta veza je u svakom našem iskustvu. Umesto kamena, imamo reč "kamen", ili umesto sveta reč "svet". Umesto kiše, imamo "kišu" iz jezika, kako je napisao

jedan pisac. Reč je nablíža, ili je naš početak, i zar bi mogli bez nje? Mi i reč!

I nema nas bez reči. Ali smo uvek u izmaknuću. Ali smo i u rečima, i one su to naše okončavanje, ili taj početni nacrt naš, i osvedočenje o nama, i o velikoj mudrosti našoj, i o samoj mudrosti! Ali "mi" smo i apsolutno, i jedan beskonačni duh, i u tom smislu nas i nema, i samo žurimo da se otkrijemo, i samo smo u tome otkrivanju i to je samo početak naš. A reči su čvrste i čuvamo ih, i njihova forma kao da je jednom zauvek završena. I one su te sigurne osnovice, i taj početak, i otuda i ta naša sigurnost, mada nikad nismo sigurni niušta, ni u sebe. Reč nije kao što je kamen, ili svet, reč je s nama, mi smo njeni nosioci. A to drugo ne nosimo. Ili je samo reč, i ona je dospela na svoje mesto, u blizinu postojanja, ili nepostojanja, i samo se pokazuje i vlada, i samo je ona, a nas nema, kad prolazi pored sluha i postojanja, i te tankosti, i nema ih /ili nas nema/, kad prolaze, i kad ih čujemo.